

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

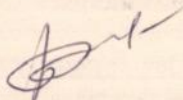
На правах рукопису

УДК 577.4: 378 (043)

ГРЕЙДА Наталія Богданівна

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ ВУЗУ**

+ 13.00.01- теорія та історія педагогіки
13.00.04

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Івано-Франківськ - 1997

AB 39.055

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Волинському державному університеті імені Лесі Українки

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
член-кореспондент АПН України
Нісімчук Андрій Сергійович
завідувач кафедри педагогіки Волинського
державного університету імені Лесі Українки, м.Луцьк.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук
Лисенко Неллі Василівна
професор кафедри дошкільного виховання й охорони
здоров'я дітей Прикарпатського державного
університету імені Василя Стефаніка, м.Івано-
Франківськ.

кандидат педагогічних наук
Плахотнік Ольга Василівна
доцент кафедри педагогіки Київського університету
імені Тараса Шевченка.

Провідна установа: **Вінницький державний педагогічний інститут,
кафедра педагогіки і методики початкового
навчання, Міністерство освіти України,
м.Вінниця.**

Захист відбудеться «26» грудня 1997р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.09.03.01 Прикарпатського університету
ім.Василя Стефаніка, 284000, місто Івано-Франківськ, вул.Шевченка, 57.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Прикарпатського
університету ім. Василя Стефаніка

Автореферат розісланий 26 листопада 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Pera O.C.

Загальна характеристика роботи

Актуальність проблеми нашого дослідження значною мірою визначається потребою активізації творчої активності людини у тих сферах життєдіяльності, які покликані збільшувати і примножувати багатства природного довкілля. Вища школа в цій справі відіграє важливу роль, однак не завжди в процесі викладання навчальних дисциплін у вузі та підготовки майбутніх спеціалістів географії до роботи в школах різного типу враховується соціальна значущість екологічних проблем, а дидактична підготовка студентів не цілком відповідає сучасним вимогам організації та спрямування навчального процесу на їх розв'язання в школі.

Обираючи проблему дослідження, ми виявили в її структурі певні протиріччя: з одного боку - підвищився рівень вимог до екологічної підготовки випускників вищих навчальних закладів у зв'язку з переходом України до нових форм господарювання, з іншого - реальний рівень екологічних знань, умінь та навичок майбутніх спеціалістів залишився невисоким.

Попередній огляд першоджерел дав змогу констатувати, що можливості для підвищення рівня екологічної спрямованості навчально-виховного процесу вузу обмежені нині чинними програмами, а також відсутністю якісних професійно-спрямованих посібників для викладачів.

Соціальне замовлення держави з проблем екологічної підготовки спеціалістів сформульоване в багатьох документах уряду України, новій концепції розвитку освіти у XXI столітті, альтернативних положеннях розвитку сучасної школи. В них наголошується, що сучасні спеціалісти повинні володіти високою екологічною культурою, чинниками якої є еколого-природоохоронне мислення, навички управлінської, організаторської та навчально-виховної роботи.

Проблема екологічної підготовки студентів надзвичайно актуальна, складна та динамічна. Це, у свою чергу, передбачає потребу пошуку нових і переосмислення усталених підходів до екологічної освіти та виховання.

Відчутний внесок у розвиток теорії і практики підготовки спеціалістів до екологічного виховання учнів зробили видатні вчені минулого (В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський) і сучасності (Л.Т.Анастасова, Г.О.Білявський, А.С.Волкова, О.М.Дорошко, В.В.Коваль, І.В.Костицька, Б.П.Лук'янова, А.Н.Некос, Є.В.Ніконорова, Ю.П.Ожегов, Є.К.Флешар, М.С.Швед та ін.).

Останнім часом педагогічна наука як в Україні, так і за рубежом у відповідь на соціальне замовлення суспільства щодо професійної підготовки спеціалістів географії приділяє більшу увагу дослідженню актуальних проблем теорії та практики екологічної освіти. Важливе місце в системі цих досліджень займають праці провідних учених: філософів і соціологів (В.Д.Бондаренко, С.Н.Кравченко,

Г.С.Лазарев, І.П.Лаптев), біологів (В.І.Блінніков, Н.С.Єгоров, О.О.Любчак, А.Н.Мягкова, В.І.Сивоглазов), географів (А.С.Волкова, Т.В.Кучер, С.Б.Лавров, Г.В.Сдасюк), загальнотеоретичні положення педагогів (В.П.Антонов, Л.Г.Бондарев, Б.Т.Лихачов, А.С.Нісімчук, Т.Г.Овчаренко, О.В.Плахотнік, І.В.Скутіна, С.М.Сухорукова, В.П.Фоменко та ін.), результати досліджень прикладного характеру, в яких висвітлені питання організації, змісту та методики екологічного виховання молоді різних вікових категорій, починаючи з дошкільного віку (І.Д.Зверев, Н.В.Лисенко, В.Н.Максимова, Д.Ж.Маркович, Г.С.Марочко, Г.С.Тарасенко, С.В.Федонюк).

У наявних наукових працях і спеціальних дослідженнях певною мірою вже розкрито зміст, завдання, форми та методи екологічної освіти. Водночас їх глибокий аналіз є підставою для висновку, що вченими ще не достатньо приділено уваги проблемі формування екологічної культури студентів - майбутніх спеціалістів географії, виявленню найбільш раціональних форм, методів та засобів їх екологічної освіти, покликаної сформуванню належного рівня їх екологічного мислення, морально-екологічної якості особистості та ін.

Недостатнє висвітлення означених вище питань у педагогічній науці дозволяє нам констатувати, що сучасна професійна підготовка студентів за спеціальністю «географія» не задовільняє повною мірою потреби, пов'язані з життєдіяльністю учнів в екстремальних умовах сьогодення (підвищений рівень радіоактивного забруднення, випадання кислотних дощів, надмірний вміст нітратів у продуктах харчування, забруднення водойм та ін.). Майбутній спеціаліст досить часто стоїть перед проблемою пошуку шляхів реальної допомоги учням у розв'язанні даних питань й вибору способів застосування ними теоретичних знань у конкретній життєвій ситуації тощо.

На підставі вивчення теорії та практики розвитку екологічної освіти в Україні й за рубежом, аналізу процесу формування екологічної культури студентів шляхом систематизації їх знань, умінь і навичок, а також залучення до практичної діяльності екологічного характеру, ми дійшли висновку про необхідність пошуку надійних методичних підходів у підготовці майбутніх спеціалістів географії до розв'язання тих екологічних завдань, які постають перед сучасною школою.

Актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Формування екологічної культури студентів природничо-географічного факультету вузу».

Об'єкт дослідження: процес формування екологічної культури студентів природничо-географічного факультету.

Предмет дослідження: зміст, форми й методи формування екологічної культури спеціалістів географії.

Мета дослідження полягає у розробці та обґрунтуванні змісту, форм і методів формування екологічної культури майбутнього спеціаліста географії, виявленні педагогічних умов їх реалізації в системі вузівської підготовки.

Гіпотеза дослідження - формування екологічної культури спеціалістів географії буде ефективним, якщо еколого-професійна підготовка здійснюватиметься як цілісна система формування особистості спеціаліста сучасної школи; використовуватимуться знання з географії як стрижневі для пояснення сутності екологічних явищ; створюватимуться умови для розкриття активно-творчих можливостей студентів у самостійній педагогічній діяльності.

Відповідно до мети й гіпотези були визначені завдання дослідження:

1. Вивчити історико-педагогічний аспект проблеми формування екологічної культури як актуальної для сучасного етапу розвитку теорії і практики вищої школи.

2. Розробити зміст, форми і методи формування екологічної культури майбутніх спеціалістів географії.

3. Виявити педагогічні умови, які забезпечують ефективність еколого-професійної підготовки майбутніх спеціалістів географії.

4. Розробити й апробувати систему еколого-професійної підготовки майбутніх спеціалістів географії.

Соціально-теоретичною (методологічною) основою дослідження є загальнофілософські положення про взаємозв'язок та взаємообумовленість явищ діалектичної взаємодії суспільства і природи; тлумачення біосоціальної сутності людини та її активно-творчої життєдіяльності як основного способу суб'єктивного розвитку; системний та діяльнісний підходи до формування особистості майбутнього спеціаліста географії.

Методи дослідження.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, порівняння, моделювання, систематизація), методику узагальнення науково-теоретичних і дослідних даних та методи емпіричного дослідження (анкетування, інтерв'ювання, бесіду, діалог, спостереження, діагностичний та формуючий експерименти, методи комп'ютерної обробки дослідних даних).

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Волинського державного університету ім. Лесі Українки, Львівського державного університету ім. І.Франка.

Різними видами дослідно-експериментальної роботи було охоплено 375 студентів, 25 викладачів, 16 вчителів та 280 учнів шкіл.

Дослідження здійснювалося за трьома етапами:

- *перший етап* (1994-1995 рр.) - теоретичний аналіз та оцінка досвіду роботи щодо формування екологічної культури студентів, у тому числі й у Волинському державному університеті; розробка методики експерименту; проведення констатуючого експерименту;

- *другий етап* (1995-1996 рр.) - формулювання мети і завдань дисертаційного дослідження, уточнення методики експерименту; проведення формуючого експерименту на базі Волинського державного університету ім. Лесі Українки, Львівського державного університету ім. І.Франка;

- *третій етап* (1996-1997 рр.) - опрацювання експериментальних результатів; розробка методичних рекомендацій для студентів, викладачів та вчителів з проблеми, що досліджувалася; оформлення результатів дослідження.

Наукова новизна роботи полягає у:

- * розробці теоретичного і практичного аспектів формування екологічної культури студентів природничо-географічних факультетів у сучасному вузі;

- * створенні системи підготовки спеціалістів географії у вузі на основі принципу поетапного навчання;

- * доведенні позитивного впливу екологічних знань, набутих водночас із вивченням географії на формування особистості учнів.

Теоретична значущість роботи полягає в:

- * обґрунтуванні активно-творчого підходу до відбору змісту екологічної освіти з урахуванням майбутнього фаху;

- * уточненні та конкретизації понять «екологічна культура», «екологічна свідомість» стосовно студентів-географів;

- * виявленні суперечностей та умов подальшого вдосконалення ефективності процесу формування екологічної культури майбутнього спеціаліста географії завдяки індивідуальному підходу до особистості кожного студента.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що:

- * розроблено, апробовано та методично забезпечено конкретну педагогічну технологію підвищення ефективності процесу формування екологічної культури студентів природничо-географічних факультетів - майбутніх спеціалістів географії;

- * запропоновано методику вивчення еколого-професійної підготовки студентів та поетапного формування їх екологічної культури в процесі навчально-пізнавальної діяльності у вузі та під час самостійної педагогічної діяльності;

- * розроблено методи індивідуальної роботи зі студентами, що забезпечують додаткові можливості індивідуалізації та диференціації процесу еколого-професійної підготовки спеціаліста;

- * розроблено науково-методичні рекомендації щодо формування в майбутніх спеціалістів - суб'єктів еколого-професійної підготовки у вузі - екологічної культури.

Вірогідність і обґрунтованість результатів дослідження забезпечувалися методологічною і теоретичною обґрунтованістю його вихідних положень, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів відповідно до мети, гіпотези та завдань дослідження; репрезентативністю вибірки і статистичною значущістю отриманих результатів, значним обсягом емпіричних даних, конкретністю математичної обробки, тривалим масовим експериментом.

До захисту пропонуються:

1. Концепція еколого-професійної підготовки спеціалістів географії з позиції системного підходу, яка включає в себе формування їх екологічної культури й активно-творчий підхід до екологічного виховання учнів загальноосвітньої школи.
2. Положення, що визначають зміст, форми і методи формування екологічної культури студентів природничо-географічного факультету.
3. Система психолого-педагогічних умов, які забезпечують ефективність процесу формування екологічної культури майбутніх спеціалістів географії.
4. Методичні рекомендації щодо формування екологічної культури майбутніх спеціалістів географії.

Апробація матеріалів дослідження здійснювалася шляхом обговорення на засіданнях кафедр педагогіки, раціонального природокористування й охорони природи Волинського держуніверситету ім. Лесі Українки та Львівського держуніверситету ім. Івана Франка впродовж 1995 - 1997 навчальних років;

матеріали досліджень апробувалися під час проведення практичних занять з педагогіки, методики викладання географії зі студентами географічного факультету II-V курсів Волинського держуніверситету ім. Лесі Українки;

одержані результати використовувалися під час вивчення окремих тем у практиці роботи Луцьких загальноосвітніх середніх шкіл №1 (9-11 класи), №23 (9-11 класи), школи-гімназії №14 та Луцького природничого ліцею впродовж 1995-1997 років.

Результати дослідження були виголошені на I-й республіканській конференції "Підготовка студентів фізичної культури та спорту в Україні" (Луцьк, 1994); XI науковій конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського держуніверситету (Луцьк, 1994); міжнародній науково-практичній конференції "Педагогічна технологія в сучасному вузі" (Луцьк, 1995); II-й Міжнародній науково-практичній конференції (Черкаси, 1996); в журналі ВДУ «Науковий вісник» (Луцьк, 1997).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, загального висновку, списку використаної літератури (182 джерела) та додатків. Обсяг дисертації - 157 сторінок. Результати здійснених нами експериментів представлені у 34 таблицях та 3 схемах.

Структура та основний зміст дисертації

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання роботи, методи й основні етапи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, вірогідність і обґрунтованість результатів дослідження, окреслено основні положення, що пропонуються до захисту, а також викладено відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «Екологічна культура студентів як педагогічна проблема» розкрито сутність понять «культура», «екологічна культура»; здійснено аналіз основних психолого-педагогічних і педагогічних положень, що є пріоритетними для нашого дослідження; систематизовано сучасні підходи вчених до формування екологічної культури в навчально-виховному процесі вузу; узагальнено передовий досвід педагогів, філософів, географів, біологів; розглянуто діяльнісний підхід до підготовки майбутніх спеціалістів географії; визначено зміст і структуру компонентів екологічної культури й розроблено систему формування екологічної культури студентів природничо-географічного факультету вузу. На підставі аналізу навчальних програм і планів, за якими готують спеціалістів географії, визначено екологічну активність кожного блоку навчальних дисциплін й обґрунтовано методику констатуючого експерименту.

З метою науково-теоретичного аналізу й визначення сутності екологічної культури розглянуто історичний аспект розвитку екологічної освіти особистості. На основі цього ми утвердилися у висновку, що обрана нами для дослідження проблема - проблема екологічної освіти молоді - виникла давно, а пошуки її ґрунтового розв'язання на рівні вищих навчальних закладів породжені сучасними процесами раціоналізації відносин у системі «природа - людина - суспільство - природа».

Спираючись на результати сучасних психолого-педагогічних досліджень (І.П.Половіна, І.О.Шпак), ми розглядали навчальний процес в таких аспектах: мотивація навчання студентів, управління викладачами вузу пізнавальною діяльністю на заняттях та самостійна пізнавальна діяльність студентів.

Ми погоджуємося з тими науковцями, які розглядали формування екологічної культури студентів у комплексі всіх її складових: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна свідомість, природоохоронна діяльність (Т.Афанасьева, Н.В.Лисенко, Д.Ж.Маркович, Е.В.Ніконорова, Ю.П.Ожегов, М.С.Швед та ін.). Це дало нам можливість з'ясувати поняття «культури» як феномену духовного життя суспільства, який охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування. Водночас під культурою розуміли рівень освіченості й вихованості людини й оволодіння нею певною галуззю знань або діяльністю.

Екологічну культуру розглядали не як сталу величину, а як таку, що існує в розвитку, рівень якого повинен постійно підвищуватися.

Спираючись на результати досліджень, в яких аналізується екологічна культура як висока екологічна освіченість студентів, їх свідоме ставлення до природи і практична участь у поліпшенні природокористування (А.П.Букін, В.Н.Гавриленко та В.М.Пащенко, В.Є.Онищенко, Е.А.Писарчук та А.М.Кухта, Г.П.Ткачук та Н.Т.Нікітченко, А.Д.Урсул та ін.), ми розглядали екологічну освіту як процес, що забезпечує формування екологічного світогляду молоді, засвоєння ними наукових основ охорони природи й раціонального природокористування. А екологічна свідомість, стимулюючи пізнавальну діяльність студентів, спонукала їх до оволодіння новими екологічними знаннями.

У характеристиці екологічної освіченості та свідомого ставлення до природи вважали за необхідне розглянути питання екологічної діяльності, яка включала різні види і форми діяльності, пов'язані з раціональним вирішенням екологічних проблем, екологізацією суспільного виробництва й усією соціальною діяльністю. По цьому спиралися на результати досліджень І.Т.Суравегіної й А.Д.Урсула, які реальну діяльність екологічного змісту розглядали як провідний фактор становлення особистості.

На підставі глибокого аналізу ми запропонували такі дефініції, які розкривають наше розуміння екологічної освіти майбутнього спеціаліста географії та одного з результатів її опанування - його екологічної свідомості:

екологічна освіта - це процес формування екологічних знань, практичних умінь і навичок, оволодіння науковими основами охорони природи й раціонального природокористування, які уможливорюються екологізацією світогляду особистості кожного студента;

екологічна свідомість - це глибоке усвідомлення кожним свого місця у світі природи та в системі відносин «природа - людина - суспільство - природа», своєї відповідальності за збереження й відтворення природного довкілля.

Екологічну свідомість ми розглядали як рушій, що поетапно стимулював пізнавальну діяльність студентів, сприяв оволодінню ними знаннями з екології та способами їх використання задля покращення довкілля свого існування.

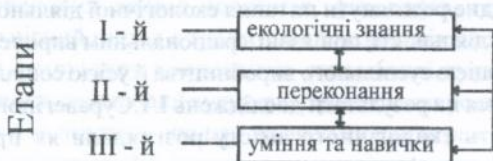
Відповідно до виявлених недоліків і висловлених респондентами пропозицій, у констатуючому експерименті ми окреслили такі шляхи вдосконалення екологічного виховання студентів, які, на наш погляд, мали б забезпечити як потреби вищої, так і загальноосвітньої школи: поглиблення взаємозв'язку політехнічної та екологічної освіти, посилення уваги до екопроблематики у всіх навчальних дисциплінах з використанням результатів сучасних наукових досягнень задля щонайповноціннішої реалізації виховного цензу навчального матеріалу; розвиток позитивної мотивації у ставленні кожного студента до

природного довкілля, яка б ґрунтувалася на поглибленні самостійного пізнання; удосконалення форм організації діяльності студентів у природі та методів педагогічного впливу на них із залученням до безпосереднього спілкування і практичної діяльності; самоосвіта студентів з екопроблематики з урахуванням специфіки конкретної дисципліни.

Під час експериментально-дослідницької роботи ми встановили, що процес екологічної підготовки студентів дає очікувані результати лише за умови якщо включає три етапи: засвоєння екологічних знань (I-й етап), перетворення їх у переконання (II-й етап) та опанування уміннями реалізовувати знання в екологічній діяльності (III-й етап), а ефективність екологічної підготовки в цілому залежить від раціонального здійснення кожного етапу зокрема. Поетапність даного процесу представлено в схемі 1.

Схема 1

Поетапність процесу екологічної підготовки студентів

З урахуванням структурних компонентів процесу екологічної підготовки майбутніх спеціалістів (екологічна освіта в процесі вивчення основ наук, розвиток екологічного мислення як на заняттях, так і в позанавчальний час, природоохоронна діяльність екологічного змісту) ми обрали за критерії визначення рівня сформованості їх екологічної культури такі показники:

- засвоєння екологічних знань, умінь і навичок;
- розвиток екологічного мислення;
- творчість ініціативи, спрямованої на підвищення ефективності екологічного виховання учнів.

Оцінка екологічних знань здійснювалась на підставі їх обсягу (глибина, повнота) й самостійності вияву інтересу (до екологічної літератури, участі в методичній та науково-дослідній роботі тощо).

Оцінка екологічних умінь ґрунтувалася на аналізі кількості дій, що виконувалися студентами в обсязі конкретного вміння, їх послідовність та якість виконання; час, витрачений на дії (завдання).

Оцінка розвитку екологічного мислення здійснювалась на підставі встановлення рівня усвідомленості набутих знань й умінь: самостійності міркувань; здатності доведення окремих положень; доцільності постановки проблемних запитань.

На підставі одержаних результатів дослідження (констатуючий експеримент) ми виділили чотири групи студентів:

I група - стійкий інтерес до набуття екологічних знань, формування вмінь і навичок. Студенти за рахунок додаткового часу вивчають спеціальну, педагогічну, екологічну та методичну літературу, яка відображає особливості екологічного виховання учнів у сучасних умовах поглиблення екологічної кризи.

II група - стійкий інтерес, однак зі спеціальної літератури та інших джерел інформації студенти не завжди виділяють питання власне екологічного характеру.

III група - нестійкий інтерес, однак студенти вважають своїм завданням вчити школярів, не виділяючи формування екологічних знань і навичок у спеціальний зміст роботи.

IV група - індиферентність інтересу до екологічного виховання підлітків.

Для оцінки ефективності практичної підготовки майбутніх спеціалістів до екологічної діяльності в школі ми виділили показники, які характеризують різні рівні засвоєння конкретного обсягу екологічних знань; розвитку екологічного мислення; оволодіння необхідною сукупністю вмінь і навичок під час виконання практичних завдань.

Упродовж констатуючого експерименту ми конкретизували екологічні уміння й навички студентів і уклали їх перелік тематичними блоками, спираючись на поетапність процесу формування, що представлено нами в таблиці 1.

Таблиця 1
Уміння й навички екологічної діяльності студентів

УМІННЯ	організаційні	дотримуватися розпорядку навчальної праці з використанням дидактичних завдань; самостійно добирати літературу з екопроблематики; раціонально використовувати засоби навчання; вивчати досвід професійної підготовки старшокурсників до
	плануючі	планувати педагогічні ситуації, які дають можливість розкривати екологічні знання; позитивно поводитися в сучасних умовах; передбачати поетапне формування в учнів спостережливості, допитливості, бережливості, любові до
	контрольно-оціночні	аналізувати результати педагогічної діяльності; дотримуватися послідовності в роботі й враховувати її проміжні результати; оцінювати якість роботи, контролювати її виконання на основі власного передбачення або плану
	еколого-практичні	економно та раціонально використовувати час, засоби навчання; здійснювати екологічний аналіз будь-якої ситуації, виявляти бажання шукати шляхи її вдосконалення; підвищувати якість застосування теоретичних знань під час

На підставі даних констатуючого експерименту ми визначили два основні аспекти підготовки майбутнього спеціаліста до екологічного виховання учнів: теоретичний - усвідомлення студентами мети, завдань, суті екологічної освіти й виховання, форм та методів їх здійснення тощо;

практичний - опанування методикою екологічного виховання, вміннями й навичками здійснення різноманітних заходів (вечорів-зустрічей, бесід, екскурсій), а також уміннями оформляти кабінети, виготовляти дидактичні матеріали з екологічної проблематики тощо.

За основу екологічних умінь і навичок студентів нами обрано такі блоки вмінь:

орієнтаційні - формувати інтерес учнів до екологічних знань, трудової та громадської діяльності екологічного змісту; прищеплювати учням прагнення охороняти, зберігати та примножувати природні багатства; враховувати інтереси учнів, їхні нахили, здійснювати соціальну й громадсько-значущу профорієнтацію щодо вибору природоохоронних професій;

конструктивні - оформляти й обладнувати кабінет географії, виготовляти дидактичні матеріали для використання в екологічному вихованні та освіті учнів;

організаторські - організовувати позакласні й позашкільні заходи з екологічного виховання (вечори, олімпіади, конкурси тощо); організовувати групи учнів для роботи в шкільних загонах юних натуралістів; забезпечувати озеленення школи та пришкільних ділянок, очищення водойм своєї місцевості від сміття; нетрадиційні форми природоохоронної діяльності з метою формування практичних екологічних умінь і навичок.

дослідницькі - опрацьовувати довідкову екологічну літературу; спостерігати за процесом екологічного виховання учнів та вміти робити висновки й узагальнення.

У результаті здійсненої роботи ми дійшли висновків:

- теоретична підготовка майбутніх спеціалістів географії, яка поєднується з їх самостійною науковою та практичною роботою в лабораторії й екскурсіями на виробництво і завершується виконанням дипломної роботи (в т. ч. з природоохоронної тематики) є найефективнішими умовами їх еколого-професійної підготовки;

- очікуваних результатів еколого-професійної підготовки спеціалістів географії можна досягти за умови інтегрування навчально-дослідної та науково-дослідної роботи студентів, забезпечивши по цьому консультативну участь професорсько-викладацького складу.

У другому розділі «Еколого-професійна підготовка майбутнього спеціаліста географії» обґрунтовано методику формулюючого експерименту, умови активно-

творчого відбору змісту екологічної освіти з урахуванням майбутнього фаху, уточнено поняття «екологічна культура», «екологічна свідомість» стосовно студентів природничо-географічного факультету вузу; висвітлено систему формування екологічної культури, модель науково-методичного комплексу екологічної освіти студентів природничо-географічного факультету, проаналізовано результати апробації експериментальної педагогічної методики.

Формуючий експеримент проводився за трьома етапами. На першому, діагностико-орієнтовальному, визначали рівні первинної підготовленості студентів до здійснення екологічної освіти та виховання учнів; на другому - активно-практичному - залучали студентів до активної діяльності задля забезпечення їх готовності до здійснення екологічної освіти в школі, формування позитивного ставлення до цієї діяльності та прагнення займатися нею, долаючи внутрішні суперечності між досягнутим та необхідним рівнями професійних знань, умінь і навичок. Метою третього етапу - оціночно-коригуючого - був аналіз отриманих результатів, відповідна корекція первинних рівнів готовності на різних етапах дослідження, які порівнювалися з його метою. Цей етап визначав можливість припинення процесу формування готовності майбутніх спеціалістів до вказаної діяльності, якщо її рівень засвідчував очікувані показники. Вказана поетапність формування екологічної культури розглядалася нами, по-перше, як компонент загальної структури еколого-професійної підготовки, і, по-друге, - як умова підвищення рівня екологічної освіти в школі.

На першому етапі формуючого експерименту на заняттях з методики викладання географії в експериментальних групах дослідження здійснювали за таким алгоритмом: визначення теми занять, на яких здійснюється підготовка студентів до екологічного виховання учнів; добір задач, розв'язування яких вимагає належних екологічних знань, активізує екологічне мислення; розробка методики проведення уроку чи позакласного заходу із використанням задач з екопроблематики.

Діючи за даним алгоритмом, ми не лише прагнули визначити, а й підвищити рівень готовності студентів до екологічної освіти та виховання учнів.

На другому етапі формуючого експерименту студенти апробували в аудиторії, та під час педагогічної практики в школі розроблені ними конспекти занять.

За таких умов шліфувався технологічний компонент діяльності студентів у навчальному процесі, що, водночас, тісно пов'язувалося із опануванням засобами екологічної діяльності як чинника майбутньої професії. Оскільки така діяльність на лабораторних заняттях та під час педагогічної практики носила індивідуально-диференційований характер, то формування екологічної культури студентів відбувалося через призму їх свідомості й виявлялося в уміннях організовувати різні заходи навчально-виховної роботи з учнями на педпрактиці.

У формуючому експерименті ми звертали особливу увагу на підготовку студентів до конкретної практичної діяльності в школі. Для цього експериментальні групи включалися в розроблену нами систему екологічної підготовки, яка ґрунтувалася на взаємозв'язку теоретичного та практично-діяльнісного компонентів:

теоретичний - історичні аспекти взаємодії суспільства й природи; вивчення проблем антропогенної діяльності як засобу впливу на довкілля; ознайомлення із взаємодією країн у справі розв'язання проблем екологічної діяльності та раціонального природокористування; природокористування в регіонах, що відрізняються силою антропогенного впливу на довкілля;

практичний - вивчення змісту природокористування та екологічної діяльності на місцевих промислових підприємствах; дослідження стану екологічної діяльності на місцевих сільськогосподарських підприємствах; вивчення впливу паливної енергетики на природне довкілля; з'ясування впливу транспорту на природне й соціальне довкілля.

Здійснений аналіз роботи сучасного вузу з екологічної освіти та виховання студентів, починаючи з першого курсу і впродовж всього періоду навчання, а також виявлені нами упущення зумовили необхідність запропонувати на природничих факультетах у формуючому етапі експериментального дослідження розроблений нами науково-методичний комплекс занять з екологічної освіти й охорони природи. Він охоплював три напрями: навчально-виховна робота, науково-дослідна та практична природоохоронна робота.

Навчально-виховна робота передбачала опанування студентами екологічними та природоохоронними концепціями та поняттями, що формують екологічне мислення студентів. У його основу покладалося глибоко наукове і високomorальне ставлення до довкілля.

Науково-дослідна робота спрямовувалась на закріплення й поглиблення набутих знань, сприяла опануванню методами здійснення наукового експерименту; створювала умови для набуття студентами практичних умінь та навичок для розв'язування завдань з екопроблематики в школі.

Метою практичної екологічної діяльності передбачалось створення картотеки генофонду рідкісних рослин, а також тих, що зникають і які занесені до Червоної книги; їх пошук та облікування з наступною охороною окремих ендеміків регіону.

Розроблена нами комплексна програма екологічної освіти охоплювала такі взаємопов'язані компоненти:

- пізнавальний - розширення наукових знань про природне довкілля, формування вмінь і навичок його пізнання й збереження;

- виховний - формування наукового, екологічно орієнтованого світогляду, екологічної культури з притаманними їй чинниками;

- розвиваючий - розвиток індивідуальних еколого-професійних здібностей, навичок дослідницької роботи - експериментування, винахідництва.

Ми передбачали дотримання таких педагогічних умов, необхідних для успішного здійснення екологічної освіти:

урахування вікових, індивідуально-типологічних особливостей студентів, рівня розвитку їх пізнавальних можливостей;

вибір оптимальних форм, методів і прийомів організації процесу екологічної освіти із застосуванням різноманітних засобів впливу на студентів;

організацію безпосередньої діяльності студентів з охорони та поліпшення природного довкілля своєї місцевості під час навчання у вузі та в суспільно-корисній праці;

забезпечення комплексного підходу до вивчення природи з використанням знань, умінь і навичок, сформованих на підставі міжпредметних зв'язків;

здійснення викладачами позитивних пізнавально-емоційних впливів на студентів прикладами власного бережливого, дбайливого ставлення до природи.

У формуючому експерименті ми апробували запропоновану нами модель підготовки спеціаліста географії у вузі на основі поетапного навчання.

Схематично розроблена нами система представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Система формування екологічної культури студентів природничо-географічних факультетів

Етапи	Основні напрями підготовки студентів до екологічного виховання учнів у школі	Форми
I етап - довузівська підготовка	Еколого-профорієнтаційна робота Суспільно-корисна робота	Уроки, гуртки, проблемні групи, факультативні заняття, секції, конкурси, олімпіади
II етап - I-III курси	Навчально-виховна робота Науково-дослідницька робота	Лекції
III етап - IV - V курси	Навчально-дослідницька робота	Практичні, семінарські, лабораторні роботи

Після здійсненої роботи зі студентами експериментальних груп ми констатували ті позитивні зміни, які відбулися в рівневій характеристиці їх готовності до екологічного виховання учнів. Система формування екологічної культури студентів охоплювала три етапи:

Перший - (довузівська підготовка) - робота з учнями, яка починалася в школі. На даному етапі залучали старшокласників до професійної підготовки через

навчання в педагогічних класах. Добір учнів здійснювали з числа переможців міських та обласних географічних олімпіад, на яких викладачі вузів виявляли їх інтереси й обдарування. На факультативних заняттях з педагогіки й психології в старших класах школярів зорієнтовували на майбутню спеціальність, звертали увагу на поглиблене вивчення профілюючої дисципліни під час еколого-профорієнтаційної роботи. Суспільно-корисна робота в школі спрямовувалася на прищеплення перших навичок екологічності в природному довкіллі під час позанавчальної роботи.

Другий етап охоплював підготовку студентів на першому-третьому курсах навчання у вузі. Оволодіння екологічними знаннями, набуття екологічних умінь та навичок здійснювалося на лекційних заняттях з педагогіки, психології, методики викладання географії.

Третій етап охоплював навчання студентів на четвертому-п'ятому курсах, де здійснювалася завершальна робота з формування екологічної культури на практичних, семінарських, лабораторних заняттях, упродовж активної педпрактики та під час виконання курсових та дипломних робіт.

На підставі одержаних результатів апробування запропонованої системи формування екологічної культури студентів природничо-географічного факультету в навчально-виховному процесі вузу ми дійшли таких висновків:

1. Розвиток інтересу в майбутнього спеціаліста географії до екологічної діяльності в контексті професійної діяльності визначається його особистою участю в різних видах навчально-пізнавальної діяльності, яка сприяє виявленню та формуванню еколого-професійних умінь і навичок під час навчання, а також за умови участі в дослідженнях, у педагогічній практиці виконання громадських доручень.

2. Одержані результати підтвердили висловлену гіпотезу дослідження про те, що формування екологічної культури спеціалістів географії буде ефективним, якщо їх еколого-професійна підготовка здійснюватиметься як цілісна поетапна система, яка забезпечить засвоєння екологічних знань, перетворення їх у переконання та опанування уміннями реалізовувати знання в екологічній діяльності.

3. Нами доведено, що використання знань з географії для удосконалення методики екологічної освіти учнів буде ефективним за умови дотримання таких дидактичних принципів: неперервність екологічної підготовки; міжпредметність її здійснення з урахуванням інтегрованого та диференційованого підходів; еколого-професійна спрямованість змісту навчального матеріалу.

4. Нами встановлено, що оновлення змісту кожного блоку навчальних дисциплін, форм і методів педагогічної технології підготовки спеціалістів географії в сучасному вузі в цілому дозволить підвищити ефективність формування всіх означених у дослідженні блоків їх умінь і навичок (організаційні, плануючі, контрольні-оціночні, еколого-практичні) із урахуванням інтересів, бажань та нахилів студентів до здійснення з екологічної освіти учнів.

5. Одержані результати свідчать, що потенційні можливості студентів щодо здійснення екологічної освіти учнів як найповніше розкриваються за умови їх включення в педагогічну практику реального процесу сучасної школи.

6. Ми виявили, що еколого-професійна підготовка забезпечується дотриманням таких умов:

- орієнтація на майбутню еколого-професійну діяльність її адекватною мотивацією;
- корекція їх особистісних якостей шляхом поетапного опанування навичками організації та здійснення екологічної освіти в школі;
- цілісність їх теоретичної підготовки й практичної та наукової роботи в лабораторії, на виробництві, в написанні студентських наукових робіт;
- інтегрування навчально-дослідної та науково-дослідної роботи з консультативною участю професорсько-викладацького складу.

7. Нами доведена, висока результативність використання активних методів навчання в опануванні майбутніми спеціалістами географії знаннями, практичними вміннями та навичками, що необхідні для забезпечення екологічної освіти в школі.

8. Результати здійсненого дослідження свідчать, що навчальний процес вузу слід спрямовувати як на формування еколого-професійних інтересів майбутніх спеціалістів географії, так і на розвиток у них навичок науково-дослідної діяльності, розглядаючи її в неподільній єдності з іншими компонентами сучасної педагогічної технології.

Key words: ecological culture, ecological education, ecological consciousness, activity.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Дослідження стану екологічної культури студентів природничих спеціальностей університету // Науковий вісник ВДУ. - 1997. - №1. - С.91-94.
2. Проблеми екологічної освіти у вищих навчальних закладах // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Педагогічна технологія в сучасному вузі." - Луцьк: Вежа, 1995. - С.10.
3. Екологічна культура та студентська молодь // Методичні рекомендації для викладачів і студентів природничих спеціальностей вузів. - Луцьк, 1996. - 31с.
4. Екологічне виховання як необхідна складова виховання студентів// Матеріали першої республіканської конференції. -Луцьк: Надстир'я, 1994.-С.46-47.
5. Значення екологічних знань для формування екологічної культури школярів в умовах підвищеної радіації // Матеріали науково-методичної конференції. - Луцьк, 1993. - С. 22-23.
6. Мотивація екологічних знань для реабілітації школяра в умовах підвищеної радіації // Матеріали науково-методичної конференції. - Луцьк, 1993. - С. 25-26.
7. Проблеми розвитку національної освіти в умовах гуманізації навчально-виховного процесу // Матеріали першої республіканської конференції. - Луцьк : Надстир'я, 1994. - С. 365-367.
8. До питання про рівень екологічної інформованості учнів старших класів загальноосвітньої середньої школи // Друга Міжнародна науково-практична конференція. - Черкаси, 1996. - С. 62-65 (у співавторстві).
9. Порівняння стану екологічної свідомості учнів загальноосвітньої школи і ліцею природничого профілю // Матеріали XI наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського держуніверситету. - Луцьк, 1994. - С. 175-176 (у співавторстві).

Грейда Н.Б. Формування екологічної культури у студентів природничо-географічного факультету вузу. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - теорія і історія педагогіки. - Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 1997.

У науковій роботі встановлено залежність ефективності еколого-професійної підготовки студентів від рівня їх екологічної культури. Автором розроблена система формування екологічної культури майбутнього спеціаліста географії, з'ясований, науково обумовлений й експериментально перевірений комплекс педагогічних умов її реалізації.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, екологічна свідомість, пізнавальна діяльність.

Грейда Н.Б. Формирование экологической культуры у студентов естественно-географического факультета вуза. Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. - Прикарпатский университет им. Василя Стефаника, Ивано-Франковск, 1997.

В научной работе установлена зависимость эффективности эколого-профессиональной подготовки студентов от уровня их экологической культуры. Автором разработана система формирования экологической культуры будущего специалиста географии, выявлен, научно обоснован и экспериментально проверен комплекс педагогических условий её реализации.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое образование, экологическое сознание, познавательная деятельность.

Greida N.B. The Formation of Ecological Culture of the Students Natural-Geographical Faculty Higher Educational Institute. Manuscript.

The Dissertation on Competition for the Candidate's Degree of Pedagogic in Specialty 13.00.01 - Theory and History of Pedagogic. - The Carpathian University after Vasilia Stephanyk, Ivano-Frankivsk, 1997.

In this scientific work was established dependence efficacy ekology-professional preparation of the students from the level their ecological culture. The author has worked out the system of the formation of the ecological culture conditions of its realization has been revealed, scientifically substantiated and experimentally tested of the future specialists of geography, the complex of the pedagogical.

Key words: ecological culture, ecological education, ecological consciousness, activity.

100000

Ав 39.055

Віддруковано на "RISO" МП "ЦБС"
Підписано до друку 12.11.97р. Наклад 100 прим.
Луцьк, Кременецька 38, т/ф.(03322) 4-57-58